

A hívószó: Katyń

Emlékezés és elemzés – ez a sajátos műfajmegjelölés állt a Közép-európai Kulturális Intézet május 17-i meghívóján. Szerettünk volna szűk körű beszélgetést tartani, ahol minél több rétege, vonatkozása, szempontja kerülhet szóba ennek a hetven évvel ezelőtti, kevésbé ismert történelmi eseménynek.

A tényeket tudjuk: 1939 szeptemberében Lengyelországot megtámadta a hitleri Németország, majd pár héttel a német támadás után, a Molotov–Ribbentrop paktum titkos záradékának megfelelően, a sztálini Szovjetunió csapatai keletről behatoltak Lengyelország területére, és elfoglalták annak egy részét. A drámai események következtében rengeteg katona esett fogságba, nagyon sok civilt fogtak el. Később kiderült: 1940-ben Katyń és Szmolenszk közelében körülbelül 22 ezer embert lőttek tarkón az NKVD-sek, s temették őket úgy tömegsírba, hogy a meggyilkoltak ruházatában ott maradtak a személyes iratok, tárgyak. Talán azt hitték, mindaz, ami ott történt, soha nem kerül napvilágra. A II. világháború idején ez a terület több

ízben is gazdát cserélt; előkerültek a halottak és az iratok, a tömeggyilkosság részletei kiderültek. A németek a világ elé tárták a történeteket, a szeretteik után kutató otthon maradottak pedig megkapták a tragikus értesítést arról, hogy férjük, fiuk, apjuk hol halt meg, milyen körülmények között. Amikor a szovjetek visszafoglalták a területet a feltárt tömegsírokkal, az előkerült iratokkal együtt, a szovjet vezetés, az NKVD és a hozzájuk alkalmazkodni kényszerülő lengyel hatóságok azt állították, hogy a tömeggyilkosságot a németek követték el. A Katyń környékén történetekről egy idő után beszélni sem volt tanácsos. Ahogyan a KeKI megemlékezésének egyik résztvevője, Konrad Sutarski költő mondta, a nagy-nagy titkolózásnak és hazugság-

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői

nak újabb és újabb korszakai váltották egymást, és a katyíni holtak a jelenbe is átsugározták a szörnyűséget és a borzalmat. Ahogy az 1940-es, tömeges likvidálást követte a megöltek hozzátartozóinak lágerbe hurcolása és eltüntetése, ez a folyamat 1945 után is folytatódott. Nem volt szabad beszélni, nem lehetett sírkövet, mementót állítani a meggyilkoltaknak.

A KeKI-ben folytatott beszélgetés során a résztvevők a hazugság és elhallgatás újabb dimenzióit tárták fel. Tálás Péter biztonságtörténész elmondta: ahogyan a Molotov–Ribbentrop paktum titkos záradékáról tudó nyugatiak nem figyelmeztették a lengyeleket, úgy a Szovjetunióval szövetséges Anglia és Amerika is hallgatott Katyínról. Sz. Bíró Zoltán szakértőtől megtudtuk, hogy Katyínról tudni és beszélni – ez a demokratizálódás egyik fokmérője volt a Szovjetunióban is. A szovjet vezetés Hruscsov idejétől kezdve tudott a

borzalomról, csak azt nem tudta eldönteni, mennyit vallhat be saját népének, a lengyeleknek és a világnak. Sem Hruscsov, sem a későbbi vezetők nem engedték a meglelt akták eltüntetését. Már régóta fenn van a világhálón az a dokumentum, amelyben a sztálini politikai vezetés legmagasabb rangú tagjai aláírásukkal jelzik a katyíni történések nyilvánosságra kerüléséhez adott hozzájárulásukat; két PB-tag telefonon szavazott. A világ folyamatosan változott, újabb és újabb szörnyűségek kerültek elő, és ezek között „csak” egy volt a sok közül mindaz, ami Katyínbán történt.

Andrzej Wajda filmet csinált Katyínról – már csak a személyes érintettség okán is: az ő apja is az áldozatok között volt. Tudjuk, Andrzej Wajda a lengyel történelem, különösen a huszadik századi történelem és lengyel sors művészi felmutatója. Az ő kilencvenes években keletkezett filmjei elsősorban azt mutatták

Peter Tomcik, a Szlovák Nagykövetség munkatársa, Arkadiusz Bernas, a Lengyel Intézet igazgatója és Éles Márta polonista

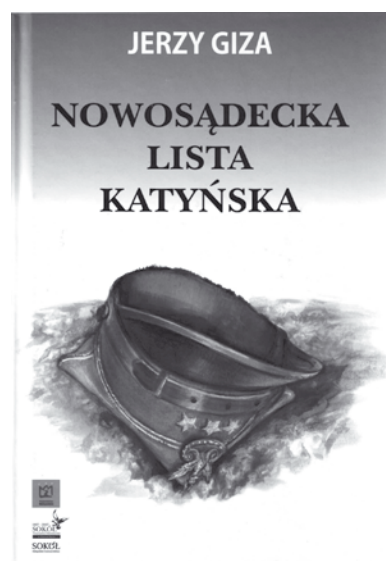
Szenyán Erzsébet műfordító, és Konrad Sutarski költő

meg, hogyan kényszeríti hallgatásra a hatalom a lengyeleket, s a tudott bűn hogyan kényszerít ki később is egyéni tragédiákat.

KatyŊ története azonban mindezzel nem ért véget. 2010-ben az orosz állam és a lengyel állam közösen emlékezett meg az áldozatokról, némileg felülemelkedve a történelminek mondható orosz–lengyel ellentéteken, a mindkét országban létező belpolitikai feszültségeken. Az orosz és lengyel vezetők fejet, térdet hajtottak az áldozatok előtt. S ebben a folyamatban következett be a görög tragédiákra emlékeztető eseménysorozat második drámai történése: a megemlékezésre utazó lengyel köztársasági elnök repülőgépe, majdnem száz magas rangú állami vezetővel a fedélzeten, légi szerencsétlenség áldozata lett az egykori tömegsírok táján. Az egész világ megrendült. Akik addig nem hallottak az első KatyŊról, például a hatalmas Kínai Köztársaság, most, a második tragédia idején megismerkedtek az elsővel is. Lengyelországot különleges egységbe forrasztotta ez a második esemény. Ahogy évszázadokon keresztül újra és újra össze tudtak fogni, össze tudtak tartani, most is ugyanezt tették. Éles Márta polonista, aki a temetés idején Krakkóban tartózkodott, megrendítő és egyben fegyelmezett beszámolójában pontos képet adott a temetésről. Ebből most csak egy adatot emelnék ki: a gyászszertartás több napja alatt, hajnalonként összesen háromszáz tonnányi mécseszt kellett eltávolítani a cserkészeknek a kövekről, lépcsőkről, hogy helyük legyen az újabb mécseseknek. A történelmi szituáció drámaiságát fokozta egy különleges természeti katasztrófa is. Az Izland szigetén működésbe lépett vulkán megakadályozta Európa fölött a légi közlekedést. Így jó néhány állami vezető: amerikai, német

KatyŊ emlékmű a lengyelországi Wrocław városában

stb. meg sem tudott érkezni a temetésre. Magyarországot a köztársasági elnök, a leköszönő és az új magyar kormányfő képviselte. A beszélgetés résztvevői joggal hasonlították össze ezt a gyászszertartást és nemzeti megrendülést a II. János Pál elhunytakor történetekkel.

Beszélgetésünk résztvevői azt is elemezték, hogy hogyan hathat ez az esemény az orosz–lengyel megbékélésre, az orosz demokratizálódásra, és feltették a kérdést: vajon Nyugat-Európa és Amerika megért-e valamit abból, mit jelentett és jelent lengyelnek lenni. Arkadiusz Bernas arról beszélt, miképp fogadták Wajda filmjét a világban.

A történelmi és művészi elemzések után Szenyán Erzsébet Jerzy Giza könyvéből olvasott fel néhány részletet a sírokból megtalált és a Szovjetunióból visszaküldött levelezőlapokból. A beszélgetés résztvevői közül mindenkit megérintett az a fájdalom, amit az ember csak a szeretteinek elvesztésekor érezhet. Az egyik megilletődött hallgató az ankét végeztével megkérdezte, hogy miért rendeztük meg ezt a beszélgetést. Sokan adtuk össze a választ. Beszéltünk a lengyel–magyar kapcsolatok történelmi hagyományairól, arról, hogy a kádári propaganda hogyan tette tönkre a lengyelek jó hírét idehaza, és hogy ez az emlékezés is egy lépés a hitelesebb történelemismeret és a lengyel–magyar kapcsolatok erősítésében. Az *Európai Utas* az elmúlt húsz esztendőben sokszor foglalkozott a nálunk alig ismert lengyel történelemmel, és nemcsak a szerkesztők nyilvánvalóan meglévő lengyelek iránti rokonszenve okán, hanem azért is, mert a lengyel történelem ismerete nélkül nem ismerhetjük ki magunkat sem Európa múltjában, sem a jelenében.

MP